

ฉันทเป็น “ชาติพันธุ์”: บทบาทเยาวชนชาติพันธุ์กับการสืบทอดวัฒนธรรม

วัฒนธรรม ถูกเชื่อมโยงกับความหมายของความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่ต้องได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยผู้อาวุโสหรือผู้มีอำนาจของชุมชนและสังคม ทำให้เยาวชนถูกกีดกันออกจากการเป็นผู้ตัดสินใจหลักด้านวัฒนธรรมของตน แต่ปัจจุบันบทบาทด้านวัฒนธรรมของเยาวชนชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไป เยาวชนมีบทบาทมากขึ้นในการขับเคลื่อนวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกรณีของเยาวชนชาติพันธุ์ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ตน หรือมีบทบาทในฐานะตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนำเสนอวัฒนธรรมของตนในระดับนานาชาติ แต่คำถามก็คือ บทบาทของเยาวชนชาติพันธุ์ได้รับการยอมรับจริงหรือไม่ หรือแท้จริงแล้วเยาวชนชาติพันธุ์เป็นเพียงตัวแทนที่ต้องทำการสื่อสารวัฒนธรรมตามที่ผู้อาวุโสหรือผู้มีอำนาจกำหนด และคำถามที่สำคัญมากกว่านั้นก็คือ “วัฒนธรรม” ในความหมายของเยาวชนชาติพันธุ์มีความหมายเดียวกับสิ่งที่ผู้มีอำนาจทางวัฒนธรรมและสังคมชาติพันธุ์คาดหวังหรือไม่อย่างไร บทความนี้จึงนำเสนอบทบาทของเยาวชนในการส่งเสริมวัฒนธรรมของตนในรูปแบบใหม่ที่มิยึดติดกับวิถีดั้งเดิมของความเป็นชาติพันธุ์

อคติและความไม่เท่าเทียมในสังคม: สิ่งที่ยาชนชาติพันธุ์ต้องแบกรับ

เรื่องราวของเยาวชนชาติพันธุ์ที่เรียนดีกิจกรรมเด่นแต่ขาดสิทธิด้านสัญชาติ เยาวชนที่ต้องสูญเสียทรัพย์สินและที่ดินทำกิน หรือเยาวชนที่ถูกห้ามพูดภาษาแม่ของตนเอง เรื่องเหล่านี้อาจเป็นที่รับรู้กันแล้วในสื่อสังคม ประกอบกับรัฐไทยยังไม่ยอมรับสิทธิอันพึงมีของพวกเขา ทำให้เยาวชนชาติพันธุ์ยิ่งถูกผลักออกไปให้เป็นกลุ่มเปราะบางที่ต้องรอคอยการพัฒนาจากรัฐ นอกจากนี้ เยาวชนชาติพันธุ์ในยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับวิกฤตอัตลักษณ์ (identity crisis) ท่ามกลางการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความไม่ลงรอยกันระหว่างจารีตประเพณีดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว (Erikson 1968 as cited in Bucholtz 2002) ด้วยปัจจัยเหล่านี้ เยาวชนจึงมักถูกมองว่าขาดการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมรักษาวัฒนธรรมเดิมแท้ของตน และเป็นกลุ่มคนที่ต้องได้รับการถ่ายทอดวิถีปฏิบัติตามจารีตประเพณีเพื่อธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชน

เห็นได้ว่า การประกอบสร้างอัตลักษณ์ของเยาวชนชาติพันธุ์ในบริบทสังคมไทยไม่อาจแยกขาดจากความสัมพันธ์กับหน่วยต่าง ๆ ทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับรัฐชาติ เนื่องจากวัฒนธรรมของกลุ่มชนชายขอบมักถูกมองว่าด้อยกว่าชนศูนย์กลาง เป็นผลให้มีความพยายามเข้าไปเปลี่ยนแปลงให้ชนชายขอบละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ด้วยความเชื่อว่าพวกเขาจะมีชีวิตที่ดีขึ้น (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2546) ถือเป็นการสร้างวัฒนธรรมเดี่ยวอันเป็นกรอบคิดที่เสริมสร้าง

ความมั่นคงให้แก่รัฐชาติตามแบบชาตินิยม เช่นในอดีตที่ผ่านมา มีการออกประกาศให้คนในชาติ ร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ใช้ภาษาไทย แต่งกายตามกำหนด ร้องเพลงชาติไทย และมีสำนึก ความเป็นไทย (นภาพร อัคระรังสีกุล 2562) ทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยถูก เบียดขับและกลืนกลายด้วยบริบทการสร้างรัฐชาติอยู่เสมอ

ดร.ขวัญชีวัน บัวแดง (ม.ป.ป.) ได้อธิบายเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า การศึกษาภาคบังคับที่จัดให้ โดยรัฐนั้น มุ่งเน้นถ่ายทอดเพียงวัฒนธรรมของชาติไทยและสากล ทำให้ค่านิยมทางวัฒนธรรมของ เยาวชนชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนที่การสืบทอดวัฒนธรรมเป็นไปอย่าง ต่อเนื่องและสมัครใจโดยคนในชุมชน นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว เยาวชนชาติพันธุ์ยังต้องแบกรับอคติในสังคมที่มองว่าตนเป็นคนล้าหลัง พุดไม่ชัด และตัดไม้ทำลาย ป่า จนอาจนำไปสู่การปกปิดชาติพันธุ์ของตนเอง เมื่อต้องเคลื่อนย้ายจากภูมิลำเนาเดิมมาสู่สังคม เมืองเพื่อทำงานหรือศึกษาต่อ (จุไรพร จิตพิทักษ์ 2553)

แม้ในปัจจุบันสังคมจะให้ความสำคัญเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้นแล้ว ตลอดจนภาครัฐเองก็ ผลักดันกฎหมายและนโยบายที่ส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรม เช่น แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริม การอยู่ร่วมกันภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย (พ.ศ. 2566–2570) เพื่อพัฒนาศักยภาพ ของคนในชาติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเสมอภาคและไม่ เลือกปฏิบัติ แต่หลายครั้ง ความหลากหลายดังกล่าว กลับกลายเป็นการผลิตซ้ำเพื่อประโยชน์ ทางการท่องเที่ยวหรือการค้าขายผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความสวยงามแบบผิวเผิน ดังนั้น แนวคิดพหุวัฒนธรรมดังกล่าวจึงเป็นเพียงวาทกรรมที่ยังคงปกปิดข้อเท็จจริงของความ แตกต่าง อันเกิดจากความไม่เท่าเทียมของอำนาจต่อรอง ความรุนแรง และความยากจน (นภาพร อัคระรังสีกุล 2562) ซ้ำร้าย อาจเป็นการแช่แข็งอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เมื่อต้องนำเสนอสู่ สาธารณชนอีกด้วย

“คลื่นลูกใหม่” ในฐานะผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง

การสร้างอัตลักษณ์ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์โดยรัฐชาตินั้น ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการถูกวิพากษ์ และตอบโต้จากเจ้าของอัตลักษณ์ได้ และยังถูกเจ้าของอัตลักษณ์นั้นตีความใหม่ ปฏิเสธ และ เลือกสรรใช้ประโยชน์ เพื่อสร้างความหมายให้กลุ่มของตนอยู่เสมอ ซึ่งอาจทำผ่านการรื้อฟื้นและ เสริมสร้างความเข้มแข็งให้วัฒนธรรมดั้งเดิม (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2546) แนวโน้มดังกล่าวนี้ เริ่มเด่นชัดขึ้นตั้งแต่ราว ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา ดังปรากฏว่า เริ่มมีขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชน เผ่าพื้นเมืองทั่วโลก รวมไปถึงการก่อตั้งองค์กรชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองต่าง ๆ ในประเทศไทย ที่จัดกิจกรรมอันนำไปสู่การสลัดภาพ จาก “ชาวเขา” มาสู่ “ชนเผ่าพื้นเมือง” ผ่านการนิยามตนเอง (self-determination) และการเรียกร้องสิทธิทางสังคมโดยคนรุ่นใหม่ในขณะนั้น (Leepreecha 2019) อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าเยาวชนชาติพันธุ์ไม่ได้ปฏิเสธทุนทางวัฒนธรรมเดิมของตน

ในขณะที่เดียวกันก็พร้อมรับเอาสื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบททางสังคมสมัยใหม่เพื่อสื่อสารความเป็นชาติพันธุ์ในรูปแบบของตัวเอง

ชู เยาวชนปกากะญอ

“จะเห็นค่อนข้างชัดว่าเมื่อเราเข้าไปในชุมชน นักขับเคลื่อนชุมชนในรุ่นก่อน ๆ จะเล่าให้เราฟังว่าคนสมัยก่อนเขาต่อสู้กันยังไง ส่วนใหญ่จะเป็นการประท้วงเพื่อเรียกร้องสิทธิเป็นหลักเลย แต่สำหรับเด็กรุ่นใหม่การประท้วงเพื่อเรียกร้องสิทธิแทบจะไม่มีให้เห็นเลย แต่จะเป็นการสร้างวิดีโอ การทำคอนเทนต์ต่าง ๆ ออกมาสื่อสารแทน”

ชู เยาวชนปกากะญอจากจังหวัดตาก ยอมรับว่าชุมชนของเธอตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนพื้นราบ ไม่ได้อยู่บนดอยสูงมากนัก ทำให้การคมนาคมจากชุมชนปกากะญอแห่งนี้เข้าถึงชุมชนพื้นราบได้ง่าย ดังนั้น เธอจึงมีโอกาสเข้ามาศึกษาในตัวเมือง และเป็นสาเหตุให้เธอไม่ได้รับการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนมากนัก อย่างไรก็ตาม เธอยังคงเห็นความสำคัญของการทำไร่หมุนเวียนในฐานะ “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่เป็นพื้นที่ความมั่นคงทางอาหารและเป็นแหล่งเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน ชูจึงริเริ่มที่จะเรียนรู้การทำบรรจุภัณฑ์ที่ตอบโจทย์คนสมัยใหม่ผ่านกระแสความนิยมของคนในปัจจุบัน นอกจากนี้ ชูและเพื่อน ๆ เยาวชนยังได้จัดกิจกรรมเพื่อเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีสื่อในการทำคอนเทนต์สั้นผ่านแอปพลิเคชัน ให้กับเยาวชนในชุมชน เพื่อให้สามารถสื่อสารเรื่องราวของตนเองได้ เช่น การจัดการทรัพยากรหมู่บ้านและอื่น ๆ ดังนั้น การออกไปประท้วงเหมือนสมัยก่อนจึงไม่มีความจำเป็นในยุคสมัยนี้ ในทางกลับกัน สื่อออนไลน์เหล่านี้กลับเป็นกลวิธีสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสมตามยุคสมัย และถือเป็น “ซอต์ฟาวเวอร์” สำหรับชู ที่ทำให้คนภายนอกรับรู้ว่าคุณคนในชุมชนปกากะญอจังหวัดตากมีวิถีชีวิตอย่างไร

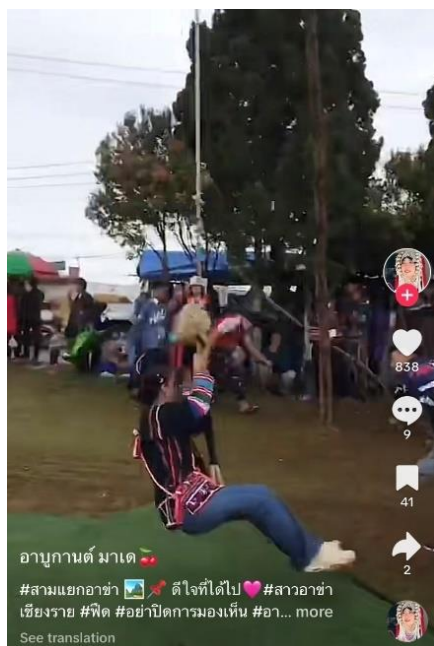

การนำเสนออาหารและผลิตภัณฑ์ชุมชนปกากะญอผ่านการสตรีมมิ่ง ภาพโดย วรณิภา หมวกเอี่ยม

อาบูกานต์ เยาวชนอ่าข่า

“สมัยคุณปู่คุณย่า เขาไม่มีเทคโนโลยีที่จะสื่อสารว่าวัฒนธรรมของตัวเอง เป็นยังไงให้คนอื่นหรือคนต่างชาติเขาได้รู้ แต่ในปัจจุบัน มีเทคโนโลยีเข้ามาช่วย เพื่อที่จะทำให้รู้ว่ามีประเพณีการไล่ชิงช้า พิธีขึ้นบ้านใหม่ งานแต่ง มีรายละเอียด เยอะมากเลยคะ”

แม้จะกล่าวว่าตนไม่เคยมีส่วนร่วมในการเรียกร้องสิทธิให้กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่ผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ทำกันในอดีต แต่ อาบูกานต์ เยาวชนอ่าข่าจากจังหวัดเชียงราย อยากช่วยสืบสานและเผยแพร่ ภาษาและวัฒนธรรมอ่าข่าให้เป็นที่รู้จัก เธอเป็นอินฟลูเอนเซอร์บน TikTok ที่มีผู้ติดตามเกือบ 20,000 คน คลิปส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกถึงความรักต่อคุณย่า นั่นก็เพราะอาบูกานต์ต้องจาก ชุมชนมาเรียนในเมือง จึงตั้งใจทำคลิปเป็นภาษาอ่าข่าเพื่อสื่อสารกับคนในครอบครัวและชุมชนให้ เข้าใจเรื่องราวของเธอ อย่างไรก็ตาม เธอให้ความเห็นว่าเยาวชนรุ่นเดียวกันมักไม่ทราบรายละเอียด ของพิธีกรรมและวัฒนธรรมต่าง ๆ กันแล้ว แต่เน้นไปที่การเข้าร่วมเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น เหตุ นี้เอง อาบูกานต์จึงหวังว่าการทำคลิปวิดีโอโดยเน้นใช้ภาษาอ่าข่าและการเผยแพร่เรื่องราวของ วัฒนธรรมอ่าข่าลงบนโลกออนไลน์ จะเป็นอีกหนึ่งช่องทางในการใช้ “สื่อใหม่” (new media) เป็น เครื่องมือเพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนไว้และส่งเสริมให้อัตลักษณ์นี้เป็นที่รู้จักกันได้ กว้างขวางยิ่งขึ้น

การนำเสนอประเพณีการไล่ชิงช้าของชาติพันธุ์อ่าข่าบน “สื่อใหม่” ภาพโดย ผู้เขียน, caption จาก TikTok ของอาบู กานต์ มาเด

อาปี เยาวชนอ่าข่า

“แม่นาน ๆ ที่จะกลับไปชุมชน หนูก็อยากจะอัปโหลดภาพ สื่อสาร และกระจายให้คนนอกมากกว่าแค่กระจายในชุมชนแบบที่ผู้ใหญ่ทำกันค่ะ เขาไม่สามารถโปรโมทในแพลตฟอร์มเทคโนโลยีได้เลย ก็เลยรวมกลุ่มกับเยาวชนในชุมชนเรา ลองวางแผน และเริ่มทำโลโก้ให้ชุมชนด้วยเพื่อให้ดูน่าเชื่อถือมากขึ้น ด้วยความที่พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ในชุมชนไม่เข้าใจเรื่องนี้เลย เราก็จะต่อสู้โดยเยาวชนเราเองค่ะ”

สำหรับ อาปี แล้ว การได้เห็นเยาวชนรุ่นเธอและรุ่นหลังละทิ้งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนแทบจะเป็นเรื่องปกติ เพราะเขาเหล่านั้นไม่สามารถต้านกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ต้องดิ้นรนไปทำงานในเมืองหรือต่างประเทศเพื่อครอบครัว อาปีมองว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และหากไม่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดแล้ว วัฒนธรรมก็สูญหายได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม เธอเล็งเห็นว่าวัฒนธรรมอ่าข่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ และสามารถนำไปต่อยอดและสร้างมูลค่าเพิ่มได้ ดังนั้น อาปีจึงมักรวมตัวกับเยาวชนในหมู่บ้านเพื่อทำงานร่วมกับองค์กรภายนอกในการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมสมัยใหม่ เช่น การทำโฮมสเตย์ของหมู่บ้านผ่านการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ การทำผ้าปักลายอ่าข่าร่วมกับนักออกแบบชาวต่างชาติ และการนำเสนออาหารและวัตถุศิลปะของชาติพันธุ์อ่าข่า (เมล็ดพันธุ์ สมุนไพร ผักผลไม้) ผ่านการทำกิจกรรมกับร้านอาหารในเมืองและต่างประเทศ แม้อาปีต้องออกจากหมู่บ้านมาศึกษาต่อในเมืองตั้งแต่เด็ก แต่เธอก็ตั้งใจว่าจะนำเอาสิ่งที่ได้เรียนรู้จากในเมืองไปประยุกต์ใช้เพื่อรักษาความหลากหลายของวัฒนธรรมอ่าข่า และส่งเสริมอัตลักษณ์อ่าข่าให้เป็นที่รู้จักต่อไป

การศึกษาและจัดบันทึกชนิดพันธุ์พืชในสวนของชุมชนอ่าข่า ภาพโดย ศรดา สุขแสง

สรุป

พลวัตของสังคมไทยที่หมุนตามโลกสมัยใหม่ ทำให้วิถีปฏิบัติของชุมชนชาติพันธุ์ต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังส่งผลให้คนในชุมชนต้องเคลื่อนที่ไปด้วย ดังจะเห็นได้จากการย้ายออกจากชุมชนของเยาวชนชาติพันธุ์รุ่นใหม่เพื่อเข้ามาศึกษาต่อและทำงานในเมือง จากกรณีศึกษาของเยาวชนทั้งสามคน ที่สะท้อนปรากฏการณ์ที่เยาวชนชาติพันธุ์รุ่นเดียวกันหรือรุ่นใหม่ที่ห่างหายจากอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนนั้น กลายเป็นเรื่องปกติที่สามารถพบเห็นได้ อีกทั้งเยาวชนเองก็ไม่ได้คาดหวังว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนจะต้องถูกรักษาไว้ให้คงเดิมอยู่ตลอด แต่สามารถสั่นไหวตามบริบทและการมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชน

แม้บทบาทของเยาวชนชาติพันธุ์ในปัจจุบันจะแตกต่างไปจากบทบาทของผู้อาวุโสในอดีต ที่เน้นเรื่องการเรียกร้องสิทธิชาติพันธุ์ผ่านการประท้วง แต่การเป็นคน “สองวัฒนธรรม” ทำให้เยาวชนเหล่านี้มีศักยภาพในการปรับตัวในการใช้สื่อใหม่เป็นเครื่องมือแสดงบทบาทของตนตลอดจนเผยแพร่และส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในรูปแบบร่วมสมัยผ่านการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อสื่อสารกับคนในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนและผู้คนในสังคมอื่น ดังนั้น การสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมโดยผู้เป็นเจ้าของอัตลักษณ์เองนั้น ย่อมสร้างความหมายให้อัตลักษณ์ของตนได้ชัดเจนยิ่งกว่า ซึ่งเป็นการสลัดภาพจำเดิม ๆ ของความเป็นชาติพันธุ์ที่สังคมหยิบยื่นให้ด้วยโลกทัศน์ความเป็นอื่น (otherness)

ผู้เขียน

พมิรา รักษ์อรศิลป์

นักบริหารเครือข่ายและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ

ฝ่ายสื่อสารสังคมและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

Bucholtz, M. (2002). Youth and Cultural Practice. *Annual Review of Anthropology* 31(1), 525-552. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.31.040402.085443>

Leepreecha, P. (2019). Becoming Indigenous Peoples in Thailand. *Journal of Southeast Asian Studies*, 50(1), 32-50. <https://doi:10.1017/S0022463419000183>

ขวัญชีวัน บัวแดง. (ม.ป.ป.). *ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนามนุษย์ในบริบทโลก*.

www.stou.ac.th/Schoolnew/polsci/UploadedFile/82427-6.pdf

จุไรพร จิตพิทักษ์. 2553. *วัยรุ่นชาติพันธุ์ชายขอบกับการปรับตัวในเมืองเชียงใหม่ : กรณีศึกษาวัยรุ่นปกากะญอ* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่). CMU Intellectual Repository.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2546). อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ. ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บ.ก.), *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ* (น. 1-26). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

นภาพร อัคระรังสีกุล. (2562, 26 เมษายน). ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง. งานประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิตประจำปี 2562, ปทุมธานี, ประเทศไทย.
ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2553). วัฒนธรรมวัยรุ่น. วารสารสังคมศาสตร์, 22(1), 25-52.
